

DJELATNOST ZAVNOBIH-A U FORMIRANJU PRAVOSUĐA SA POSEBNIM OSVRTOM NA SUDSKU PRAKSU TOKOM NOR-A

UDK: 347.97/.99:342.52(497.6)

DOI: 10.51558/2712-1178.2024.10.2.169

Pregledni naučni rad

Dr. sc. Dženana Čaušević, red. prof.

Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću

e-mail:

Dr. sc. Amna Toromanović, vanr. prof.

Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću

e-mail: amna.toromanovic@yahoo.com

SAŽETAK

Uloga ZAVNOBiH-a u formiranju organa pravosuđa na teritoriji Bosne i Hercegovine je bila izuzetno značajna s obzirom da je njegova primarna funkcija, kao dijela državne vlasti, bila rješavanje pravnih sporova između pojedinaca.

Na oslobođenoj teritoriji Bosne i Hercegovine sudsku funkciju su obavljali NOO-i kao jedini predstavnici vlasti, odnosno njihova sudska vijeća. Kako su se vremenom NOO-i razvili u organe državne vlasti, bilo je neophodno odvojiti sudsku vlast od NOO-a kao organa upravne vlasti.

Predsjedništvo ZAVNOBiH-a je u oktobru 1944. godine usvojilo Upute za organizaciju i rad narodnih sudova čime su udareni temelji budućem organiziranju narodnog sudstva na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ove Upute predstavljaju jedini pravni dokument iz oblasti pravosuđa koji je donijelo Predsjedništvo ZAVNOBiH-a tokom NOR-a.

Novoosnovani narodni sudovi su postali samostalni organi državne vlasti koji su djelovali odvojeno od uprave i kao takvi, preuzeli su sudsku djelatnost u cjelokupnoj materiji građanskog i krivičnog prava. Svu djelatnost oko formiranja samostalnih

narodnih sudova na području Bosne i Hercegovine usmjeravalo je i vodilo Odjeljenje za pravosuđe pri ZAVNOBiH-u.

U radu će se dati osvrt na sudsku praksu narodnih sudova u rješavanju kako krivičnopравnih, tako i sporova građanskopravne prirode.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, pravosuđe, sudska praksa, NOR*

1. UVOD

Tokom narodnooslobodilačkog rata na oslobođenoj teritoriji Bosne i Hercegovine, u okviru razvoja organa nove narodne vlasti, značajno mjesto je zauimalo pitanje organizacije sudske djelatnosti, a samim tim kao poseban izazov se javlja i pitanje nastanka novog pravnog sistema koji je u sebi nosio sva obilježja vremena u kome je nastajao. U ovom periodu javlja se problem pravnog kontinuiteta s obzirom na izgradnju sistema novoga jugoslavenskog prava, posebno s obzirom na postojeći dualitet prava. Pravne vrijednosti novoga pravnog poretka u NOB-u iskazuju se kao specifičnosti stvaranja novih društvenih odnosa na oslobođenoj teritoriji. Te vrijednosti upućuju kako treba urediti društvene i pravne odnose u pozadini.¹

Od prvog dana ustanka narodnooslobodilački pokret u Bosni i Hercegovini suočavao se sa nizom izazova i negativnih pojava: djelovanja okupatora, špijunaže u korist neprijatelja, krađe, tuče, pljačke i ostala krivična djela, što je remetilo normalni život na oslobođenoj teritoriji, koja je trebalo bez odlaganja kažnjavati i suzbijati. Nadalje, trebalo je rješavati i razne sporove privatnopravne prirode, koji su se u najvećem broju slučajeva odnosili na utvrđivanje prava vlasništva, pitanja raspodjele zaostavštine iza umrlog lica, a bez obzira na ratne prilike, česti su bili i bračni sporovi. Sve ove sporne situacije koje je nametao svakodnevni život, trebalo je brzo riješavati ne čekajući kraj rata. Iz tih razloga se, pred novoosnovane organe narodne vlasti, među prvim, kao poseban izazov počelo postavljati pitanje organizacije i vršenja sudske funkcije u ratnim uslovima, a samim tim i pitanje prava koje bi se primjenjivalo pri rješavanju spornih slučajeva.² Sudstvo, koje je u toku svog

-
- 1 Kisić-Kolanović Nada, *Vrijednosni principi novoga pravnog poretka u narodnooslobodilačkoj borbi na području Hrvatske 1941-1945. godine*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 16, br. 1/1984., 2.
 - 2 Čaušević Dženana (2007), *Uloga ZAVNOBiH-a u stvaranju*

ratnog razvoja prošlo kroz nekoliko faza, stvaralo se i izgrađivalo paralelno s organima narodne vlasti. Na oslobođenoj teritoriji Bosne i Hercegovine, kada je riječ o nastanku i razvitku civilnih sudova u Bosni i Hercegovini, ispočetka sudsku funkciju su obavljali NOO-i kao jedini predstavnici narodne vlasti, zatim sudska vijeća pri NOO-ima, a razvojem općih vojnopoličkih prilika, ovu značajnu funkciju preuzeli su u međuvremenu formirani narodni sudovi. NOO-ovi igrali su važnu ulogu u svakodnevnom radu pravosuđa, ali je ta situacija praćena brojnim problemima. Često odbornici nisu imali kvalifikacije potrebne za izvršavanje pravosudnih funkcija, a pritom im je nedostajalo vremena da se tome u potpunosti posvete. Kako su se vremenom NOO-i razvili u organe državne vlasti, bilo je neophodno odvojiti sudsku vlast od NOO-a kao organa upravne vlasti. Osamostalivši se, oni su do kraja NOR-a nastavili svoj razvoj i obavljanje ove značajne djelatnosti.³

2. SAMOSTALNI NARODNI SUDOVİ

Uloga ZAVNOBiH-a u formiranju organa pravosuđa na teritoriji Bosne i Hercegovine je bila izuzetno značajna s obzirom da je njegova primarna funkcija, kao dijela državne vlasti, bila rješavanje pravnih sporova između pojedinaca.⁴

Posebno mjesto pripada Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a, jer faktički od tog trenutka započinje normativna djelatnost organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini.⁵ Od odluka koje su donesene na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a za izgradnju bosansko-hercegovačke državnosti posebno su značajne „Odluka

novog pravnog poretka u BiH tokom NOR-a, u: Filipović, M. (ur.) Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo, 23. i 24. novembar 2007 (76-84), Posebna izdanja CXXIV, ODN 37. ANUBiH, 76.

3 Čaušević Dženana (1988), *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, Glas, Banja Luka, 5-6.

4 Sirotković Hodimir, *Pravosudne strukture u hrvatskim zemljama od 1918. do 1945. godine*, Vjesnik istarskog arhiva, vol. 1, br. 32/1991., 17.

5 Čemerlić Hamdija (1974), *Normativna djelatnost organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini u toku narodnooslobodilačke borbe*, u: AVNOJ i NOB u BiH (1942.-1943.), Naučni skup održan u Sarajevu 22. i 23. novembra 1973. godine, Institut za istoriju, IP Rad, Beograd, 554.

o konstituisanju ZAVNOBiH-a u najviše zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo federalne Bosne i Hercegovine“⁶, i „Odluka o ustrojstvu i radu narodnooslobodilačkih odbora i narodnooslobodilačkih skupština u federalnoj Bosni i Hercegovini“⁷ kojom se utvrđuje da temelj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini predstavljaju narodnooslobodilački odbori, a u članu 15. se kaže: „Do konačnog uređenja sudstva u Bosni i Hercegovini sudovanje vrše sudovi u okviru narodnooslobodilačkih odbora“. Tako je vrhovno zakonodavno tijelo u Bosni i Hercegovini pravno sankcionisalo način dotadasnjeg vršenja sudske vlasti na oslobođenoj teritoriji od strane narodnooslobodilačkih odbora kao predstavnika jedinstvene narodne vlasti. Među odlukama ovog zasjedanja izuzetan značaj je imala Deklaracija o pravima građana Bosne i Hercegovine⁸ u kojoj su istaknuta osnovna prava pojedinaca-građana, i akt je u potpunoj funkciji Bosne i Hercegovine kao države. Upravo je Deklaracija ZAVNOBiH-a o pravima građana BiH svakom građaninu omogućila pravo na žalbu, i da niko ne može biti osuđen bez prethodnog sudskog postupka.⁹

S obzirom da u to vrijeme još nisu bili doneseni opći propisi o organizaciji i radu narodnih sudova, dokumenti usvojeni na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a služili su privremeno NOO-ima, odnosno njihovim sudskim vijećima, kao podloga pri donošenju njihovih odluka.

Na sjednici od 6. jula 1944. godine, odmah nakon Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a, njegovo predsjedništvo je formiralo svoja odjeljenja, a među njima i Odjeljenje za pravosuđe¹⁰, koje je pristupilo intenzivnijoj izradi općih

6 Odluka o konstituisanju ZAVNOBiH-a u najviše zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo federalne Bosne i Hercegovine, Čaušević Dženana (2005), *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, Magistrat, Sarajevo, 442-444.

7 Odluka o ustrojstvu i radu narodno-oslobodilačkih odbora i narodno-oslobodilačkih skupština u federalnoj Bosni i Hercegovini, *Ibid.*, 446-450.

8 Deklaracija o pravima građana Bosne i Hercegovine, *Ibid.*, str. 444-446.

9 Čaušević Dženana, *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, 130.

10 U Odjeljenje za pravosuđe pri ZAVNOBiH-u upućeni su na rad iskusni pravnici koji su svojim stručnim znanjem mogli doprinijeti bržem razvoju sudstva na području Bosne i Hercegovine. To su bili: Ešref Badnjević, bivši

propisa iz ove oblasti.

Odjeljenje za pravosuđe je u saradnji sa Zakonodavnim odborom Predsjedništva ZAVNOBiH-a pristupilo izradi nacрта Uputa za organizaciju i rad narodnih sudova.¹¹ Konačan, prečišćen tekst Uputa za organizaciju i rad narodnih sudova¹² usvojen je na sjednici Predsjedništva ZAVNOBiH-a 17. oktobra 1944. godine u Jajcu, čime su udareni temelji budućem organiziranju narodnog sudstva na teritoriji Bosne i Hercegovine.

U ovim uputama izričito je navedeno da će narodnim sudovima pri obavljanju njihove djelatnosti kao podloga koristiti odluke, zakoni i zakonske odredbe AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. U pogledu narodnih pravnih običaja, istaknuto je da će ih sudovi moći koristiti samo ukoliko se uklapaju u okvire demokratskog pravnog shvatanja naših naroda.¹³ Na taj način je i formalno ukinut pravni

sudija, Franjo Nikolić, advokat iz Banjaluke, zatim sudije Tihomir Petrović, Fabijan Marić i Matko Marić, a kasnije i dr. Behaudin Salihagić iz Sarajeva. *Ibid.*, str. 101.

- 11 Pri izradi ovih Uputa od izuzetnog značaja je bilo učestvovanje Bogomira Brajkovića i Ešrefa Badnjevića na Kongresu pravnika Hrvatske koji je održan u Glini 12-14. augusta 1944. godine. Tom prilikom su se delegati iz Bosne i Hercegovine upoznali sa radom Odjela za sudstvo pri ZAVNOH-u što je bilo veoma korisno za daljnji rad na izradi Uputa. *Ibid.*, 161.; Više o Prvom kongresu pravnika u Narodnoj Republici Hrvatskoj, Čulinović Ferdo, *Prvi kongres pravnika u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 4, br.-/1961., 173-256.
- 12 Upute za rad i organizaciju narodnih sudova, Čaušević Dženana, *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, 456-469.
- 13 Za pretpostaviti je da je primjena „narodnih pravnih shvatanja“ uvažavana ako je vremenom prerasla u pravni običaj, dok bi „dosadašnji zakoni“ vrijedili u onoj mjeri u kojoj su u skladu s načelima NOB-e, jer – za zakone nikada nije potrebno njihovo prerastanje u pravne običaje, štaviše, pravni su običaji uvijek primjenjivani supsidijarno i subrogativno spram važećih pisanih propisa, dok za „na rodna shvaćanja“ vrijede klasične antičke pretpostavke (objektivna – dugotrajnost i kontinuitet primjene, lat. *longa et diuterna consuetudo*, i subjektivna – svijest o općeprihvaćenosti takvih pravila kao valjanih

poredak stare Jugoslavije.

Ove Upute predstavljaju jedini pravni dokument iz oblasti pravosuđa koji je u toku rata donijelo Predsjedništvo ZAVNOBiH-a. Iako navedene Upute nose skroman vid uputstva, one - s obzirom na to da ih je usvojilo Predsjedništvo ZAVNOBiH-a u vršenju svoje zakonodavne vlasti - imaju daleko veći značaj, nego sto bi se to po nazivu moglo zaključiti. Njima se rješavalo o pitanjima koja spadaju ne samo u zakonodavnu nego i u ustavnu materiju. Uputama se u federalnoj Bosni i Hercegovini sudovanje odvaja od narodnooslobodilačkih odbora, a narodni sudovi izgrađuju kao posebni organi u okviru jedinstvene narodne vlasti; utvrđeni su pravni osnovi na kojima narodni sudovi treba da temelje svoje odluke; ustanovljavaju se vrste sudova; utvrđuje se princip izbornosti sudova i odgovornosti sudija narodu.¹⁴ U tom smislu su novoosnovani narodni sudovi postali samostalni organi državne vlasti koji su djelovali odvojeno od uprave. Predviđeno je formiranje tri vrste sudova: opštinski narodni sudovi, sreski narodni sudovi i okružni narodni sudovi.¹⁵

Svu djelatnost oko formiranja samostalnih narodnih sudova na području Bosne i Hercegovine usmjeravalo je i vodilo Odjeljenje za pravosuđe pri ZAVNOBiH-u. Koncem augusta 1945. godine¹⁶ organizacija narodnih sudova u cijeloj Bosni i Hercegovini je bila konačno dovršena, tako da je na tom području funkcioniralo šest okružnih i šezdeset sreskih narodnih sudova. Ti sudovi su preuzeli sudsku djelatnost u cjelokupnoj materiji građanskog i krivičnog prava.¹⁷

i obavezujućih, lat. *opinio iuris*) kroz koje ona postaju priznata kao izvor prava.V. opširnije Klarić Petar, Vedriš Martin (2009), *Građansko pravo*, XII neizmijenjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 21-23.

14 Brajković Bogomir, *Djelatnost ZAVNOBiH-a u oblasti pravosuđa*, Institut za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu, br. 4/1968., 356-357.

15 ZAVNOBiH, *Dokumenti 1943-1944, knj. I*, Institut za istoriju radničkog pokreta – IP „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1968., 521.

16 Zakon o uređenju narodnih sudova od 26. augusta 1945. godine („Službeni list DFJ“ br. 67/45)

17 Čaušević Dženana, *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, 180.

3. SUDSKA PRAKSA NARODNIH SUDOVA U RJEŠAVANJU KRIVIČNIH PREDMETA I SPOROVA GRAĐANSKOPRAVNE PRIRODE

Krivična djela koja su se tokom NOR-a najčešće javljala na području Bosne i Hercegovine, s obzirom na njihovu pravnu prirodu, kao i težinu učinjenog djela, mogu se podijeliti na dvije grupe, tj. ona krivična djela za čije rješavanje su bili nadležni vojni sudovi i krivična djela koja su dolazila pod nadležnost civilnih sudova. Sudska vijeća pri NOO-ima, nakon formiranja i narodni sudovi, bili su nadležni za rješavanje lakših krivičnih djela koja su se javljala na oslobođenoj teritoriji, a čiji su izvršioci bila civilna lica.

Na oslobođenoj teritoriji Bosne i Hercegovine tokom NOR-a povremeno je dolazilo i do sporova građansko-pravne prirode koji su, na inicijativu oštećene stranke, rješavani pred narodnim sudovima. Najbrojniji su bili sporovi oko utvrđivanja prava vlasništva na stoci, zatim sporovi oko podjele zajedničke imovine ili, pak, zaostavštine, a bilo je i bračnih sporova, kao i razvoda brakova.

3.1. Krivični predmeti u nadležnosti civilnih sudova

Kada su u pitanju krivični predmeti u nadležnosti civilnih sudova, riječ je svakako o lakšim krivičnim djelima, izvršenim na oslobođenim teritorijama, a čiji su izvršioci bila civilna lica. Na temelju brižljive analize raspoloživih dokumenata utvrđeno je da se najčešće radilo o krađama, zatim svađama i tučama, nedozvoljenoj trgovini, uvredama, lažnom svjedočenju, a bilo je i lakših krivičnih djela protiv organa narodne vlasti.

Arhivski dokumenti na osnovu kojih je moguće proučavati ovu problematiku javljaju se, uglavnom, u vidu izvještaja seoskih i sreskih NOO-a koji su dostavljani obično svakih petnaest dana nadležnim okružnim NOO-ima. Ti izvještaji su sadržavali, pored ostalog, i podatke o krivičnim djelima i drugim prijestupima izvršenim na određenom području. Dragocjeni izvori

su i prijave stranaka o pojedinim spornim slučajevima. Tužbe oštećenih lica predstavljaju, također bitan izvor za proučavanje ove materije. I tabelarni pregledi izvršenih krivičnih djela za pojedine srezove pružaju dragocjene podatke na osnovu kojih se može vidjeti koja su se krivična djela najčešće javljala, zatim ko su bili izvršioci tih djela i, na koncu, koje su kazne izricane u konkretnim slučajevima.

Uvidom u raspoloživu arhivsku građu može se konstatovati da najveći broj sačuvanih dokumenata potiče s područja Bosanske krajine. Međutim, kada je riječ o dokumentima iz Hercegovine i istočne Bosne, treba istaći da, zbog opšte vojno-političke situacije, u tim krajevima nisu postojali uslovi da NOO-i značajnije razviju svoju sudsku djelatnost. Upravo zbog takvih prilika i narodni sudovi su formirani tek nakon oslobođenja ovih krajeva.

3.1.1. Krađe

Krađe su predstavljale jedno od najčešćih krivičnih djela na području Bosne i Hercegovine tokom NOR-a. S obzirom na teške ratne prilike i dugotrajne iscrpljujuće borbe, na području Bosne i Hercegovine se osjećala stalna nestašica osnovnih živežnih namirnica, odjeće, obuće i sl. Kao predmet krađe često se spominju živežne namirnice: žito, kukuruz, mast, pšenica, grah itd. Tako se u jednom od brojnih izvještaja s područja Sreskog NOO-a Drvar spominje krađa „...16 kg graha, 24 kg kukuruza, 31,5 kg ječma, ½ kg duhana, 2 vreće, 1 zobnica...“.¹⁸ Na području Hercegovine žito je često predstavljalo predmet krađe i NOO-i su u takvim situacijama bili u prilici da raspravljaju ovu vrstu sporova. Sličnih slučajeva sa gotovo identičnim predmetom raspravljanja, bilo da se radi o krađi kukuruza,¹⁹ graha,²⁰ masti²¹

18 Izvještaj SNOO Drvar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. sl. dana 8. juli 1944. god. - ABK, Fond SNOO Drvar, god. 1944., *Ibid.*, 145.

19 Izvještaj Sreskog NOO-a Bos. Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 653, dana 7. decembar 1944. godine. -ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem.*

20 Izvještaj Sreskog NOO-a Bos. Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 521, dana 5. novembar 1944. god. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem.*

21 Izvještaj Sreskog NOO-a Dravar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 188, dana 7. novembra 1944. godine. - ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem.*

ili nekih drugih žitarica, bilo je i na području Bosanske krajine. Riječ je, najčešće, o manjim količinama tih namirnica, pošto ih je ionako bilo malo. Tako je na području petrovačkog sreza zabilježen slučaj gdje je „... drugarica M.K. ukrala 1 kg brašna od jednog vojnika pripremljen za puru ...“.²² Ovaj primjer, kao i mnogi drugi navedeni u brojnim izvještajima, ukazuje da je glad, tako često prisutna u narodu, predstavljala osnovni motiv i uzrok brojnim krađama tokom NOR-a. Interesantno je da su i košnice sa pčelama i medom predstavljale predmet krađe,²³ gotovo u istom broju kao i neke osnovne živežne namirnice, krompir ili kukuruz npr. Ta pojava se mogla objasniti činjenicom što se u tom razdoblju osjećala velika oskudica šećera, a med ga je mogao adekvatno zamijeniti. Posebno pitanje a i svojevrsan problem tokom NOR-a predstavljale su brojne krađe stoke, bez obzira da li je riječ o krađi ovaca,²⁴ jagnjadi,²⁵ volova, krava ili konja. Inače, kod ove vrste krađa bilo je teško, a ponekad čak i nemoguće, utvrditi ko je stvarno izvršio krađu, pošto se najčešće dešavalo da se stoka odmah zakolje i konzumira. To je, svakako, predstavljalo otežavajuću okolnost pri otkrivanju izvršioca ovog krivičnog djela. Na osnovu brojnih izvještaja, zapisnika i sličnih dokumenata iz razmatranog perioda, može se zaključiti da se krađa stoke javljala istim intenzitetom u svim dijelovima Bosne i Hercegovine. Tako je na području sreza Bosanski Novi u augustu 1944. godine ukradeno 5 volova, 1 konj, 2 krave, 2 junca,²⁶ a u selu Mrakdolu u novembru iste godine tokom noći je

22 Izvještaj Sreskog NOO-a Bos. Petrovac – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 351, dana 4. septembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibid.*, 146.

23 Izvještaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 415, dana 8. oktobra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, god. 1944.

Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 44, dana 8. septembra 1944. god. – ABK, Fond OK NOO Drvar, god. 1944., *Ibidem*.

24 Izvještaj SNOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 351, dana 4. septembra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Bos. Petrovac, god. 1944.

Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 17, dana 6. augusta 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Drvar, god. 1944., *Ibidem*.

25 Izvještaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 433, dana 8. augusta 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, god. 1944., *Ibidem*.

26 Dopis Sreskog NOO-a za Novi – Okružnom NOO-u za Podgrmeč, br. S1, dana 7. oktobra 1944. godine. – MR BiH,

opljačkano 5 ovaca, 76 goveda, 96 svinjai 5 konja.²⁷

Na spisku ukradenih stvari u razmatranom periodu često su se nalazili i pojedini odjevni predmeti, kao što su: ženski kaputi, hlače, košulje, zatim razno rublje i sl.²⁸ Evidentirani su također i slučajevi krađe jorgana, deka i ostale posteljine.

Raspoloživa arhivska krađa ukazuje na još jedan specifičan vid krađe u toku rata. Naime, na području Bosanske krajine evidentirana su dva slučaja krađe štambilja organa narodne vlasti, tj. NOO-a. Riječ je o nestanku štambilja Opštinskih NOO-a Svodna²⁹ i M. Radić.³⁰ U oba slučaja, čim su krađe otkrivene, ovi štambilji su proglašeni nevažećim.

Na koncu, može se istaći da je posebno težak oblik krađe za vrijeme NOR-a, predstavljala krađa stvari pohranjenih u posebnim skladištima. NOO-i su davali uputstva narodu da, u slučaju neprijateljskih ofanziva ili neposrednih opasnosti od upada neprijatelja, izgrade specijalna skladišta u kojima bi mogli ostaviti svoje stvari i hranu i na taj način sačuvati ih od neprijatelja. Međutim, arhivski dokumenti sadrže podatke na osnovu kojih se može zaključiti da je bilo pojedinaca koji su, koristeći tešku situaciju, krali stvari pohranjene u tim skladištima.³¹

G-NOB, K-XVI/2817, F-1, *Ibid.*, 147.

27 Dopis Sreskog NOO-a za (nečitko)– Okružnom NOO-u za Kozaru, br. 1120, dana 10. novembra 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XVII/4466, F-2, *Ibid.*

28 Dopis Opštinskog NOO-a M. Cvjetinić – Sreskom NOO-u u Drvaru, br. (nečitko), dana 26. septembra 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XV/2721, F-4.

Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 336, dana 7. decembra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Drvar, god. 1944., *Ibidem.*

29 Dopis Sreskog NOO-a Bos. Novi – Okružnom NOO-u za Kozaru, br. 348, dana 22. aprila 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XI/1983, F-3, *Ibidem.*

30 Dopis Okružnog NOO-a za Podgrmeč – Okružnom NOO-u za Baniju, Kozaru i Drvar, br. 22, dana 20. januar 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-IX/1906, F-2, *Ibid.*, 148.

31 Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. sl, dana 8. jula 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Drvar, godina 1944., *Ibidem.*

Za rješavanje ovih predmeta bili su nadležni najbliži NOO-i, seoski ili sreski, odnosno njihova sudska vijeća. Kod težih i komplikovanijih slučajeva predmet je dostavljan nadležnom okružnom NOO-u na rješavanje. Međutim, nakon svoga formiranja narodni sudovi su bili nadležni za rješavanje krivičnih djela krađe.

Na osnovu arhivskih dokumenata, najčešće nižih NOO-a dostavljanijih okružnim NOO-ima, a koji su sadržavali kratku informaciju o izvršenoj krađi, tj. ime i prezime izvršioca krađe i izrečenu kaznu, moguće je ipak doći do izvjesnih saznanja o toku postupka pri rješavanju spornih predmeta. Čim bi dobili prijavu o izvršenoj krađi, nadležni NOO-i, odnosno narodni sudovi, odmah su pristupali rješavanju predmeta. Na zakazana ročišta pozivani su i svjedoci, ukoliko je bilo potrebno njihovo prisustvo. O toku same rasprave vođen je i zapisnik.³² Nakon pretresa izricana je presuda.

Kazne koje su izricane tokom NOR-a povodom izvršenih krađa odlikovale su se nizom specifičnosti. Već na prvi pogled može se uočiti da su one bile raznovrsne. Ipak, u najvećem broju su izricane kazne u naturi. Kako se u tom periodu osjećala opšta nestašica hrane, a do nje se teško i dolazilo, izricanjem upravo ovakvih kazni, postizani su optimalni efekti. Iz raspoloživih dokumenata koji sadrže podatke o izrečenim kaznama može se sagledati u kom obliku i količini su izricane kazne u naturi.³³ Najčešće se kao kazne navode različite količine žita, negdje 10kg, u drugom slučaju 14 kg, zatim 21 kg, 40 kg – sve do 70 kg, zavisno od težine izvršene krađe. Kao kazna u dokumentima se spominje na više mjesta količina od 100 kg krompira, 50 kg kukuruza,³⁴ 2 kg masti, 1 kg slanine,³⁵ te razne količine mesa, počev od 14 kg pa sve do 70 kg, opet u zavisnosti od težine izvršene krađe.³⁶ Sigurno je da su

32 Zapisnik o saslušanju N. M. i ostalih svjedoka o nađenim stvarima koje su bile svojina drugih lica, dana 9. februara 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-IX/1686, F-4., *Ibid.*, 149.

33 Zapisnik sastavljen u Komandi mjesta Stolac, dana 23. augusta 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XIV/2500, F-2.

Izvjestaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u za okrug Drvar, br. 116, dana 8. oktobra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Drvar, godina 1944., *Ibid.*, 150.

34 Izvjestaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 521, dana 5. novembra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Petrovac, godina 1944., *Ibidem*.

35 Zapisnik sa suđenja..., dana 9. februara 1944. godine, MR BiH, G-NOB, K-IX/1686, F-4, *Ibidem*.

36 Zapisnik sastavljen u Komandi mjesta Stolac, dana 23.

kazne uaturi, u vrijeme kada su svi redom oskudijevali i u najosnovnijim stvarima, predstavljale najteži oblik kažnjavanja. Samim tim je bio postignut i željeni vaspitni efekat same kazne, a kazne uaturi su predstavljale i stalan izvor namirnica koje su pristizale u Narodnooslobodilački fond iz koga su se snabdijevala siromašna lica, porodice poginulih boraca, stari i iznemogli. Česti su bili slučajevi kada su se kazne uaturi izricale i u određenoj količini stoke, evidentirani su također i pojedini primjeri kažnjavanja okrivljenih licakaznom koja se sastojala iz određenih predmeta iz domaćinstva, kao što su: jorgani, radio-aparat, pisaća mašina i slično.³⁷ Izricane su i novčane kazne, iako u ratnom periodu novac nije predstavljao neku posebnu vrijednost na oslobođenoj teritoriji jer je vladala opća oskudica i za novac se malo što moglo kupiti. U prilog ovoj tvrdnji govori i tabelarni pregled presudaizrečenih povodom krađa na području Okružnog NOO-a za Kozaru u toku septembra 1944. godine.³⁸ Iz tog dokumenta vidi se da je u svih sedam evidentiranih slučajeva krađe, a radi se o krađi haljina i živežnih namirnica, izrečena kazna u novcu, u visini 40.000 – 50.000 kuna.³⁹ Kazna lišenja slobodeje rijetko izricana zbog teškoća u izvršenju, s obzirom da je bilo teško obezbjediti posebnu prostoriju za potrebe zatvora, bez obzira o kakvom se djelu radilo. Kada je bila u pitanju krađa manje vrijednosti, i sankcije su bile relativno blaže, npr. ukor, opomena, posljednja opomena, fizički rad u različitom vremenskom trajanju, političko ubjeđivanje i slično. Posebno je interesantan slučaj primjene kazne progonstvo u rodno mjesto. Ovakva sankcija je izrečena povodom krađe koju je izvršila B. G. u selu Prusci, područje sreskog NOO-a Bos. Novi – Kozara. Pri izricanju ove kazne sudsko vijeće pri NOO-u je ocijenilo da se u konkretnom slučaju radilo o osobi koja je bila toliko sklona krađama da je progonstvo tog lica bio jedini način da se takva osoba udalji s područja Sreskog NOO-a Bosanski Novi.⁴⁰

augusta 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XIV/2500, F-2, *Ibidem*.

37 Dopis Sreskog NOO-a Ljubinskog – NOO-u u opštine Bančinske, br. sl, dana 15. maja 1942. godine. – MR BiH, G-NOB, K-III/442, F-3, *Ibid.*,151.

38 Pregled izrečenih presuda po krivičnim stvarima za mjesec septembar 1944. godine, br. 1223. – ABK, Fond OK NOO Kozara, godina 1944., *Ibidem*.

39 *Ibidem*.

40 Izvještaj Sreskog NOO-a Bos. Novi – Kozara - Okružnom NOO-u za Kozaru, br. 512, dana 30. juna 1944. godine, - ABK, Fond OK NOO Kozara, godina 1944., *Ibid.*,153.

3.1.2. Nedoizvoljena trgovina

Nedoizvoljena trgovina s okupiranom teritorijom se javljala najčešće zbog stalnih nestašica raznih artikala, uglavnom soli, šibica, gasa, zatim šećera, ulja itd. Kako su svi trgovački putevi u to vrijeme bili presječeni, do pomenute robe teško se dolazilo. Takva situacija je potrajala jedan duži period i pojedinci su u tome vidjeli šansu da, baveći se nedoizvoljenom trgovinom, pribave za sebe izvjesnu materijalnu korist. Da bi nabavili deficitarnu robu, ova lica su odlazila u Dalmaciju ili negdje drugdje na okupiranu teritoriju gdje je te robe bilo, a zatim su je prodavali na oslobođenoj teritoriji po cijeni nekoliko puta višoj od uobičajene.⁴¹ Istovremeno, slična trgovina se odvijala i u suprotnom pravcu, samo s tom razlikom što je u ovom slučaju sa oslobođene teritorije iznošena pšenica, zatim kukuruz, stoka i sl. najčešće u Dalmaciju, područje na kome je ta ista roba preprodavana. Uspostavljen je bio, čvrst lanac veza između lica koja su se bavila nedoizvoljenom trgovinom. U cilju sprječavanja ovog oblika trgovine vršena je stroga kontrola svih kretanja stanovnika. U tu svrhu NOO-i su izdavali odluke kojima su direktno branili odlazak u okupirane gradove bez specijalne propusnice i strogo su kažnjavali nepoštovanje takvih naredbi. U tom smislu je svako kretanje bez propusnica van slobodne teritorije predstavljalo djelo za koje su organi narodne vlasti izricali kazne, uglavnom u naturi.

Stroga kontrola lica koja su išla sa slobodne teritorije na okupiranu, i obrnuto, bila je nužna i vršena je zbog suzbijanja nedoizvoljene trgovine, a isto tako i u cilju onemogućavanja iznošenja podataka o prilikama na slobodnoj teritoriji i njihovog dostavljanja neprijateljima. Ova kontrola je vršena i u cilju sprječavanja ubacivanja špijuna na oslobođenu teritoriju. Na osnovu brojnih arhivskih dokumenata može se konstatovati da je u velikom broju slučajeva so predstavljala predmet nedoizvoljene trgovine tokom NOR-a. I osnovne namirnice neophodne za život, kao npr: kukuruz, pšenica, stoka i sl. često su se javljale u dokumentima kao predmet nedoizvoljene trgovine, gotovo u istom broju kao i so. Interesantan primjer je zabilježen u jednom od sačuvanih dokumenata u kome se spominju šibice kao predmet nedoizvoljene trgovine. Riječ je o prodaji jedne kutije šibica na prnjavorskoj pijaci po cijeni od 300 kuna,⁴² što je bila izuzetno visoka cijena za taj period. Posebno je

41 Odluka Okružnog NOO-a Kozara – Upravni odsjek, br. 386, dana 28. aprila 1944. godine – ABK, Fond OK NOO Kozara, god. 1944., *Ibid.*, 154.

42 Dopis Komande mjesta Prnjavor – Okružnom NOO-u Prnjavor, br. sl. od 9. decembra 1944. godine. – ABK, Fond

zanimljiv dopis Oblasnog NOO-a za Bosansku krajinu, datiran koncem 1944. godine koji ukazuje na jednu pojavu specifičnu za prilike u oslobođenim gradovima. Riječ je o nedozvoljenoj trgovini sa dolarima. Evidentirani su primjeri kada su pojedini „... nesavjesni trgovci ...“, kako se navodi u tom dopisu, kupovali u bescijenje dolare od naših saveznika, rušeći na taj način ugled NOP-a.⁴³

Kazne koje su izricala sudska vijeća pri NOO-ima, a kasnije narodni sudovi, za djelo nedozvoljene trgovine bile su veoma interesantne i raznovrsne. Prije svega, može se istaći da je mjera političkog ubjeđivanja naroda o štetnosti ovog djela primjenjivana stalno u toku NOR-a. U velikom broju slučajeva žene su bile te koje su išle u šverc solju. Ova pojava je bila naročito rasprostranjena na području Bosanske Krupe, i da bi je, ukoliko je to bilo moguće, suzbili, organi narodne vlasti su prišli jednom specifičnom načinu kažnjavanja. Pošto se radilo o ženama, i to, uglavnom ženama sa sela koje su po nekom nepisanom pravilu nosile duge kose, sudska vijeća pri NOO-ima su ih kažnjavala najčešće šišanjem kose. Po uvjerenju organa narodne vlasti, takva kazna je za jednu seosku djevojku ili ženu predstavljala najteži vid kažnjavanja, a ujedno i najefikasniji.⁴⁴ Treba istaći da su i kazne u naturi često izricane za djelo nedozvoljene trgovine tokom NOR-a. Zatim, pominje se i kazna prislinog rada sa kolima. Upravo ovom kaznom u trajanju od tri dana kažnjeno je više lica „... radi odlaska u gradove i šverca ...“ na području sreza Bosanski Novi.⁴⁵ Ukoliko bi organi narodne vlasti kod lica koja su se očigledno bavila nedozvoljenom trgovinom pronašli novac ili neku drugu robu, u tom slučaju sva ta roba i novac bili bi zaplijenjeni. O tome je sastavljan poseban zapisnik u kome je tačno navedeno šta je sve pronađeno i oduzeto okrivljenom licu. To je ujedno bila i kazna za ovo djelo, odnosno za pokušaj izvršenja ovog djela.⁴⁶ Međutim, poznati su brojni slučajevi kada se za djelo

OK NOO Prnjavor, godina 1944., *Ibid.*, 156.

43 Dopis Oblasnog NOO-a za Bosansku krajinu br. 1124, dana 23. decembra 1944. godine. – Okružnom NOO-u Podgrmeč. – MR BiH, G-NOB, K-XVIII/5612, F-4., *Ibidem*.

44 Prema kazivanju druga Š. Maglajlića koji je u to vrijeme bio sekretar Oblasnog NOO-a za Bosansku krajinu.

45 Izvještaj Sreskog NOO-a za srez Bosanski Novi - Okružnom NOO-u za Kozaru, br. 6/44, dana 1. januara 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Kozara, godina 1944., *Ibid.*, 157.

46 Okružni NNO Bihać – Upravni odsjek br. 79/44, dana 17. decembra 1944. godine šalje dopis Sudskom vijeću kod Komande Bihaćkog područja – Negdje. – MR BiH, G-NOB, dokument bez broja, *Ibidem*.

nedozvoljene trgovine izricala novčana kazna. Tako je S. P. iz Dragotinje, opština Sanska, srez Prijedor „... za vršenje šverca na štetu NOB-e ...“ kažnjen sa 22.630 kuna u gotovom novcu.⁴⁷

3.1.3. Tuče

Tokom NOR-a među stanovnicima na oslobođenoj teritoriji često su izbijale tuče koje su se u pojedinim slučajevima završavale nanošenjem tjelesnih povreda. Tuče su najčešće izbijale između susjeda ili između članova jedne porodice. Obično su im prethodile svađe ili neke druge prepirke. Izvještaji NOO-a iz tog razdoblja sadrže samo kratku informaciju da je takvo djelo izvršeno u određenom selu. Obično su se navodila samo imena i prezimena lica, učesnika u tuči i kazna koja je izrečena licu koje je izazvalo tu tuču, npr. „... kažnjen je I. K. iz sela Peci, opština Peci sa jednom ovcom ... što se svađao sa S. M. i tukao je ...“.⁴⁸ Na osnovu podataka iz dokumenata može se samo pretpostaviti da je povod tučama i svađama najčešće bio neki od ranije neraščišćeni sukob ili problem. Tu konstataciju na neki način potvrđuje i primjer zabilježen u selu Mali Cvjetinić. Braća R. i P. K. kažnjeni su, kako se navodi u dokumentu, „... radi toga što su se kao rođena braća svađali i tukli zbog neke ranije zadjevice...“.⁴⁹ Jedan od braće kažnjen je sa kaznom od 25, a drugi sa 35 kg žita.

Međutim, bilo je slučajeva kada se iz dokumenata nije moglo naslutiti šta je bio uzrok pojedinim svađama i tučama. Upravo jedna takva tuča evidentirana je u izvještaju NOO-a Grahovo. Riječ je o B. M., svekru koji je tukao svoju snahu u selu Kesići, opština Podjedovnik, i kažnjen je sa 30 kg žita.⁵⁰

47 Odluka Okružnog NOO-a Kozara, Upravni odsjek, br. 386, dana 28. aprila 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Kozara, br. 414, godina 1944., *Ibidem*.

48 Izvještaj Sreskog NOO-a Grahovo - NOO-u Drvar, br. 272, dana 30. juna 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, god. 1944., *Ibid.*, 158.

49 Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar - Okružnom NOO-u Drvar, br. 116, dana 8. oktobra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*.

50 Izvještaj NOO-a Grahovo - Okružnom NOO-u Drvar, br. 354, dana 30. augusta 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*

Teži oblik tuče predstavljala je tuča sa tjelesnim povredama. Takvih primjera je bilo dosta tokom NOR-a. Jedan od primjera je beznačajna svađa koja je bila povod tuči u selu Skakavci, opština Vođenica, u kojoj je okrivljeni S. N. sjekirom nanio oštećenju teške tjelesne povrede po glavi i cijelom tijelu.⁵¹

Povodom tuče sudska vijeća pri NOO-ima su najčešće izricala kazne u naturi. One su se izražavale u vidu određene količine žita, krompira, mesa i sl.,⁵² a nekada i u stoci, ovcama npr. Pored navedenih kazni u dokumentima se spominju i neke druge kazne. Tako je Š. D. iz sela Prekaje kažnjen sa 15 dana prekorednog rada pošto je „... izudarao M. A. zajedno sa njenim djetetom...“, kako se ističe u jednom od izvještaja.⁵³

S obzirom da u periodu NOR-a nije bilo pisanih propisa na osnovu kojih bi se odmjeravale i izricala kazne, sudska vijeća pri NOO-ima su to činila, vjerovatno, po nekom svom ličnom uvjerenju i osjećanju pravde. U toku NOR-a tuče su bile naročito štetne, s obzirom na jedinstvo naroda u pozadini.

3.1.4. Lakša krivična djela protiv organa narodne vlasti

S vremena na vrijeme na području Bosne i Hercegovine javljala su se pojedina lica koja su na različite načine pokušavala da harangiraju protiv pojedinih organa narodne vlasti. U pitanju su bila uglavnom djela sa manjom društvenom opasnošću. U pogledu lakših krivičnih djela protiv organa narodne vlasti najčešće je bilo riječ o napadanju na organe narodne vlasti u smislu verbalnog vrijeđanja (psovki), kao i odbijanju izvršavanja njihovih naredjenja.

51 Izvještaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 653, dana 7. decembra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Petrovac, godina 1944., *Ibidem*.

52 Izvještaj Sreskog NOO-a Grahovo – Okružnom NOO-u Drvar, br. 313, dana 31. jula 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Grahovo, godina 1944., *Ibid.*, 159.

53 Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u za Drvar, br. 44, dana 8. septembra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*.

U smislu verbalnog vrijeđanja organa narodne vlasti karakteristični su brojni primjeri evidentirani u izvještajima NOO-a. U selu Resanovci kažnjen je npr. „... J. B. ... što je psovao narodnu vlast ...“⁵⁴, a „... S. R. iz sela Vrtoča, opština Bjelaj, kažnjena je iz razloga što je napadala organe narodne vlasti ...“.⁵⁵

U pogledu situacija kada su pojedinci odbijali da izvrše izvjesne zadatke koji su im naredili organi narodne vlasti za takvo svoje ponašanje snosili su i odgovarajuće sankcije, jer organizacija života na oslobođenoj teritoriji nije bila briga samo zvaničnih organa narodne vlasti, nego zajednička stvar i obaveza cjelokupnog naroda. Svi takvi slučajevi evidentirani su u izvještajima NOO-a i zahvaljujući tim podacima, moguće je izdvojiti karakteristične primjere. Tako je u selu Buševići kažnjen K. D. „... što je bio određen da radi na pruži, a nije htio da izvrši naređenje NOO-a i psuje organe narodne vlasti ...“.⁵⁶ U tom pogledu interesantan je primjer na području drvarskog sreza, u opštini Mali Cvjetinić gdje je kažnjen kovač G. D. sa prekovrednim određivanjem na rad u Javorovu kosu, jer je odbio da naoštiri testeru radnicima koji su bili upućeni na rad.⁵⁷

Bilo je slučajeva kada su pojedina lica odbijala da komandi mjesta ustupe na određeno vrijeme svoju stoku za oranje ozimice. Tako je M. V. iz sela Peći, ne želeći da ustupi svoga vola komandi mjesta za oranje „... nekim štapom udarala stražara ...“.⁵⁸

I kod ove vrste krivičnih djela praksa je bila da se u velikom broju slučajeva izriču kazne u naturi, najčešće u davanju određene količine mesa, žita,

54 Izvještaj Sreskog NOO-a Grahovo - Okružnom NOO-u Drvar, br. 272, dana 30. juna 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibid.*, 160.

55 Izvještaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 521. od 5. novembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*.

56 Izvještaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 653, od 7. decembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*.

57 Izvještaj Sreskog NOO-a Drvar – Okružnom NOO-u Drvar, br. 336, dana 7. decembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*.

58 Izvještaj Sreskog NOO-a Grahovo - Okružnom NOO-u Drvar, br. 607, dana 1. novembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibid.*, 161.

kukuruza, krompira, itd.⁵⁹ U pojedinim slučajevima kazne povodom ovih djela izricane su u vidu rada u korist sirotinje, kao npr. na području petrovačkog sreza.⁶⁰ Interesantan primjer kažnjavanja zbog neizvršenja naređenja organa narodne vlasti predstavlja izricanje sankcija članovima NOO-a iz sela Otiš. Riječ je o kažnjavanju predsjednika i ostalih članova NOO-a jer nisu obezbijedili jedan par volova u određenom vremenskom roku, kako im je bilo naređeno od strane viših vlasti. Povodom ovog slučaja, sudsko vijeće pri NOO-u izreklo im je kazne. Predsjednik NOO-a I. M. je kažnjen da preveze 2 m³ žita iz sela M. Japra u selo Ribnik. Istom kaznom je kažnjen i odbornik S. V. dok je R. D., također odborniku, izrečena kazna u naturi u iznosu od 50 kg žita i da iz Korčanice dotjera 4m³ drva za pekara.⁶¹ Iz izloženog se vidi da ni članovi NOO-a nisu bili pošteđeni odgovornosti, ukoliko bi izvršili neki prekršaj koji je podlijegao kažnjavanju.

3.2. Najčešći građanski sporovi rješavani na području Bosne i Hercegovine tokom NOR-a

Tokom NOR-a narod je, koliko god je to bilo moguće, vodio svoj svakodnevni život. Samim tim, povremeno je dolazilo do izvjesnih spornih situacija između pojedinaca koje je trebalo, s obzirom na predmet spora, rješavati bez odlaganja, ne čekajući oslobođenje zemlje. Najčešće je riječ o predmetima građanskopravne prirode među kojima su u najvećem broju bili zastupljeni sporovi oko utvrđivanja prava vlasništva na spornoj stoci. Bilo je i bračnih sporova, svakako u znatno manjem broju, kao i onih sporova čiji je predmet raspravljanja bila podjela zajedničke imovine itd. Treba istaći da raspoloživi arhivski dokumenti koji se odnose na ovu materiju nisu ni brojni, niti

59 Izvještaj NOO-a Grahovo - Okružnom NOO-u Drvar, br. 313, dana 31. jula 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944.

Izvještaj NO Opštine Praštali, dana 27. oktobra 1943. godine. – MR BiH, G-NOB, K-VII/1247, F-5., *Ibid.*, 162.

60 Izvještaj Sreskog NOO-a Petrovac – Okružnom NOO-u Drvar, br. 653, dana 7. decembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Drvar, godina 1944., *Ibidem*.

61 Opštinski NOO Otiš – Sreskom NOO-u zasrez Sanski dostavlja Zapisnik o saslušanju odbornika iz Otiša, sastavljen dana 10. oktobra 1943. godine, uz jedan propratni dopis. – MR BiH, G-NOB, K-VII/si – 13762, F-3., *Ibid.*, 163.

raznovrsni po svome sadržaju. Međutim, i pored tih nedostataka, na osnovu arhivske građe moguće je ipak sagledati i vidjeti o kakvim je sporovima najčešće riječ, a zatim na koji način su oni rješavani u toku NOR-a na području Bosne i Hercegovine.

3.2.1. Sporovi oko utvrđivanja prava vlasništva na stoci

Upadno najveći broj predmeta građanskopravne prirode koji su rješavani kod sudskih vijeća pri NOO-ima u razmatranom periodu odnosio se na sporove oko utvrđivanja prava vlasništva na spornoj stoci, bez razlike da li je u pitanju bila istočna Bosna, Hercegovina ili Bosanska krajina.

Na osnovu zapisnika, kao i drugih dokumenata koji sadrže podatke sa tih suđenja, može se konstatovati da je bilo dosta komplikovanih slučajeva koji su rješavani nekada čak i na više instanci, počev od seoskog pa sve do okružnog NOO-a nekad čak i do Oblasnog NOO-a, kao npr. u Bosanskoj krajini.

Do ovako složenih situacija dolazilo je pošto su neprijatelji, napadajući slobodnu teritoriju, pljačkali sve ono našta bi naišli, odvođeci i velikibroj stoke. Tu stoku su kasnije prodavali pojedincima koji, zapravo, nisu ni znali o kakvoj stoci se radilo.

Međutim, često se dešavalo da su stari vlasnici poslije godinu – dvije prepoznavali svoju stoku kod novih vlasnika u nekom od susjednih sela. U takvim situacijama nije im preostajalo ništa drugo nego da se obrate organima narodne vlasti, pokušavajući na taj način da dođu do svoje stoke. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da se sve to dešavalo u ratnom periodu i, gledano u cjelini, stoke je bilo malo, tako da je ona za onog ko ju je posjedovao predstavljala veliku vrijednost. Zato ne iznenađuje podatak da se toliki broj sporova vodio baš o pitanju priznavanja prava vlasništva na stoci.

Izgleda da je na području drvarskog sreza u ovom pogledu situacija bila posebno teška. Da bi se bar djelimično pomoglo opštinskim NOO-ima, zatrpanim ovom vrstom predmeta, Sreski NOO iz Drvara je izdao još 1942. godine uputstva koja su načelno rješavala ovaj problem. Izričito je navedeno da stoka, zaplijenjena od neprijatelja, pripada Narodnooslobodilačkoj vojsci, a samo izuzetno, u slučaju da je molilac stoke bio u teškim materijalnim prilikama, mogao je dobiti kravu ili kozu na korištenje,

kako bi imao čime da se prehrani.⁶²

Koncem 1943. i tokom cijele 1944. godine sporovi oko utvrđivanja prava vlasništva nad stokom na području NOO-a Kozara bili su toliko brojni da su predstavljali na neki način pravi politički problem za taj kraj. Da bi bar djelimično pomogao pri rješavanju nastale situacije, Okružni NOO za Kozaru je u septembru 1944. godine uputio Sreskom NOO-u Prijedor dopis koji je sadržavao uputstvo da svi oni kojima je stoka opljačkana, a istu su poznali kod drugih lica, traže putem nadležnog seoskog NOO-a povratak svoje stoke. Ujedno, seoski NOO je dužan da o tome izvjesti nadležni opštinski NOO, a zatim da ispita tačnost i osnovanost podnesenog zahtjeva. Treba naglasiti da su spiskovi lica koja su potraživala svoju stoku dostavljani zatim Okružnom NOO-u koji je potom donosio konačnu odluku o priznavanju prava vlasništva na spornoj stoci.⁶³

I u ostalim djelovima Bosne i Hercegovine ovi sporovi su najčešće predstavljali predmet raspravljanja pred sudskim vijećem pri NOO-ima.

Interesantan spor je pokrenut kod NOO-a Mišljen, u Hercegovini, povodom potraživanja stoke. M. C. je kod tog NOO-a dao izjavu da je prepoznao svoga junca starog 4 godine kod Z. i Đ. R. u selu Orašje. S obzirom na tu činjenicu, molio je organe narodne vlasti da se riješi taj spor, te da mu se vrati sporni junac. Predmet je zatim dostavljen Komandi pozadine na rješavanje. Na osnovu raspoloživih dokumenata vidi se da je Komanda nakon provjeravanja bitnih činjenica odobrila M. C. da uzme svog junca. Ali, ukoliko bi se naknadno utvrdilo da sporni junac nije njegovo vlasništvo, u tom slučaju će M. C. snositi odgovarajuće posljedice, kako je izričito navedeno u dokumentu. Može se primjetiti da su u rješavanju ovog spora učestvovali zajedno organi narodne vlasti i vojno-pozadinski organi vlasti, što je bila jedna od specifičnosti u rješavanju sporova na području Hercegovine.⁶⁴

62 Čemerlić Hamdija, *Razvoj organa pravosuđa u Bosni i Hercegovini u toku NOR-a*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, god. III/1955., 285.

63 Dopis Okružnog NOO-a Kozara – Sreskom NOO-u Prijedor, br. 1176, dana 19. septembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Kozara, godina 1944., Čaušević Dženana, *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, 167.

64 Dopis NOO Mišljen – NOO-u Opštine Bančići (Hercegovina), br. 19., dana 6. maja 1942. godine. – MR BiH, G-NOB, K-III/442, F-3., *Ibidem*.

Isto tako je i S. N. iz sela Drenove u oktobru 1944. godine prepoznao svog konja odvedenog 1942. godine. Konj se nalazio kod I. S. u Jajcu. Nakon sprovedenog postupka kod Sreskog NOO-a Jajce, ispostavilo se da je muž I. S. spornog konja dobio od neprijateljskih vlasti za neke usluge koje im je činio. Donesena je odluka da se konj vrati pravom vlasniku, S. N.⁶⁵

Ineresantan slučaj predstavlja spor koji je rješavan kod Sreskog NOO-a Sanski Most. Naime, S. A. iz sela Kljevaca je prepoznala svoju kobilu kod I. M. iz sela Brdara. Nakon saslušanja svjedoka i sprovedenog postupka utvrđeno je da je S. A. vlasnica sporne stoke i u tom smislu je i donesena odluka. Istovremeno je I. M. upućen da traži naknadu štete od M. S., čovjeka koji mu je prodao spornu kobilu.⁶⁶

Zbog svoje složenosti neki od ovih sporova su rješavani na više instanci tako da su se pojedini sporovi rješavali dosta dugo. Primjer je spor između A. R. iz sela Crne Rijeke i Đ. Đ. iz sela Donjeg Dubovika, obadvoje srez Bosanski Novi, povodom zahtjeva za priznavanje prava vlasništva na jednom volu, rješavan je punih 6 mjeseci. Na koncu Okružni NOO za Podgrmeč je 12. juna 1944. godine donio odluku da je sporni vo vlasništvo R. A., te da u tom smislu treba izvršiti donesenu odluku.⁶⁷

Narodni sudovi su nastojali u svakom konkretnom slučaju da utvrde činjenično stanje i to putem saslušanja svjedoka ili na neki drugi način, a sve u cilju donošenja što pravednije odluke. U pojedinim slučajevima je dolazilo i do izvjesne nagodbe između starog i novog vlasnika stoke, kako bi se pronašlo što povoljnije rješenje konkretnog spora.

65 Zapisnik sastavljen dana 19. oktobra 1944. godine kod Sreskog NOO-a Jajce, br. 696/44. – ABK, Fond SNOO Jajce, god. 1944., *Ibid.*, 168.

66 Odluka Sreskog NOO Sanski Most, br. 981, dana 19. septembra 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Sanski Most, god. 1944., *Ibidem*.

67 Zapisnik o rješavanju spora između Đ. Đ., iz sela Donji Dubovik i R. A. iz sela Crne Rijeke, radi priznavanja prava vlasništva na volu, sastavljen u prostorijama Okružnog NOO-a Podgrmeč, dana 10. juna 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XII/2160, F-5., *Ibid.*, 169.

3.2.2. Podjela zajedničke imovine

U pogledu sporova oko podjele zajedničke imovine ili zaostavštine, na osnovu relativno malog broja sačuvanih dokumenata, može se vidjeti na koji način su narodni sudovi raspravljali i rješavali ovu vrstu sporova. Kao podloga pri rješavanju i odlučivanju u konkretnim slučajevima služili su, pored ustaljenih običaja u pojedinom kraju, također i nova shvatanja nastala kroz rat i revoluciju.

Na osnovu izvjesnog broja dokumenata iz tog perioda može se konstatovati da je praksa NOO-a pri rješavanju ove vrste sporova bila prilično neujednačena i šarolika. To bi se naročito moglo reći za tretman ženskih lica u pogledu njihovog učešća u podjeli zajedničke imovine između srodnika. Ukoliko je neki predmet rješavan po starim običajima, koji su ponegdje na području Bosne i Hercegovine još uvijek bili u primjeni, u tom slučaju su ženska lica bila obavezno isključivana iz prava na podjelu zajedničke imovine. Ovu tvrdnju najbolje ilustruje jedan interesantan spor koji je vođen kod Opštinskog NOO-a opštine Grbovačke u junu 1944. godine. U ovom slučaju riječ je o podjeli imovine između brata i sestre K. N. i K. C. Nakon sprovedenog raspravnog postupka, sudsko vijeće je donijelo odluku u korist brata K. N. i to uz obrazloženje, navodno, da je K. N. „... preči kao brat, a drugarica K. C. se udala za K. S. gde će da uživa kao žena sa njim na njegovoj zemlji ...“.⁶⁸

Navedeni primjer iz prakse predstavlja, ustvari, odraz jednog starog i preživjelog vremena i shvatanja sa kojima je kroz rat i revoluciju zauvijek raskinuto. To se može zaključiti i na osnovu Deklaracije o pravima građana usvojene na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u kojoj je, pored ostalog, istaknuto da su ženska lica u svojim pravima u potpunosti izjednačena s muškarcima, a samim tim su ravnopravna i u pogledu podjele zajedničke imovine. Već nakon Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a sudska vijeća pri NOO-ima, rješavajući sporove oko podjele zajedničke imovine između muških i ženskih srodnika, postupala su u duhu Deklaracije o pravima građana, pozivajući se u obrazloženjima svojih odluka upravo na njen tekst. Zbog jedne takve odluke Opštinskog NOO-a I. A. iz Benakovaca je podnio žalbu Okružnom NOO-u za Podgrmeč u augustu 1944. godine. Predmet spora bila je raspodjela imovine između tri srodnika od kojih je jedan žensko lice. U ovom slučaju muški srodnici su se žalili na nepravilnu raspodjelu imovine,

68 Odluka Opštinskog NOO-a Opštine Grbovačke, spis bez broja, dana 12. juna 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Jajce, god. 1944., *Ibid.*, 170.

insistirajući da se S. A. udata T. isključi kao žensko lice iz podjele zajedničke imovine. Okružni NOO za Podgrmeč, nakon razmatranja ove žalbe, potvrdio je odluku Opštinskog NOO-a, pozivajući se na Deklaraciju o pravima građana i ističući istovremeno da je ovom Deklaracijom zagarantovano pravo svakog lica na ličnu imovinu i nasljedstvo. Na kraju je navedeno da se drugačije odluke u pogledu raspodjele imovine ne mogu donositi sve dok je na snazi pomenuta Deklaracija.⁶⁹

Na osnovu raspoložive arhivske građe može se konstatovati sa su sudska vijeća pri NOO-ima ponekad bila u prilici da rješavaju i drugačije sporove u vezi sa raspodjelom zaostavštine.

Takav jedan dosta interesantan spor pokrenuo je V. M. iz Dabra kod Sreskog NOO-a za srez Sanski, podnoseći žalbu na odluku Opštinskog NOO-a iz Dabra. Naime, nakon smrti B. M., rođenog brata V. M., ostalo je jedno malodobno dijete N. M., staro godinu dana i šest mjeseci. Njegova zaostavština je obuhvatala znatan imetak koji su V. M. i B. M. kao braća većim dijelom zajedničkim radom stekli. Prema odluci sudskog vijeća pri NOO-u iz Dabra izvjesni T. M. iz Dabra je ovlašten da raspolaže zaostavštinom B. M. sve do punoljetstva njegovog sina N. M. Međutim, ubrzo je zapaženo da T. M. koristi, manje – više, sve stvari iz zaostavštine kao da su njegovo vlasništvo. Iz tih razloga je, prema navodima V. M., strica maloljetnog N. M., bilo neophodno da Sreski NOO za srez Sanski što hitnije donese novu, pravedniju odluku u pogledu davanja ovlaštenja za raspolaganje sa zaostavštinom B. M. V. M. iz Dabra je očekivao da će, povodom njegove žalbe, Sreski NOO za srez Sanski ovlastiti upravo njega, kao rođenog strica maloljetnog N. M., da upravlja, a ujedno i da sačuvazaostavštinu iza B. M. sve do punoljetstva N. M.⁷⁰ Nije nam poznato kako je na koncu riješen ovaj spor po žalbi V. M., pošto spis na osnovu kojeg smo došli donavedenih podataka nije sačuvan kompletan.

Ako se posmatra Bosna i Hercegovina u cjelini, na osnovu arhivske građe može se zapaziti da su sporovi oko podjele zajedničke imovine tokom NOR-a karakteristični za Bosansku krajinu. To je područje na kome je narod živio

69 Dopis Okružnog NOO-a za Podgrmeč – Opštinskom NOO-u Benakovac, br. 1182, dana 31. augusta 1944. godine. – MR BiH, G-NOB, K-XIV/2571, F-3., *Ibidem*.

70 Žalba V. M. iz Dabra povodom nepravilnog rješenja u pogledu ostavštine B. M. – Drugarskom NOO-u srez Sanski Most. – Negdje. – MR BiH, G-NOB, K-VII/1046, F-1, dana 19. septembra 1944. godine, *Ibid.*, 171.

svoj svakodnevni život, koliko su to ratni uslovi dozvoljavali. Zemlja je obrađivana, ubirana je ljetina, a po potrebi vršena je i podjela zajedničke imovine. Kad su u pitanju ostali dijelovi Bosne i Hercegovine, treba istaći činjenicu da je tokom istraživanja pronađen jedan dokument koji se odnosi na ovu vrstu sporova, a potiče s područja Hercegovine, dok za istočnu Bosnu nije pronađen ni jedan takav dokument.

3.2.3. Bračni sporovi

Bez obzira na ratne prilike, tokom NOR-a na području Bosne i Hercegovine raspravljani su i rješavani i bračni sporovi. Ova vrsta sporova je pokretana, uglavnom, bez podnošenja formalne tužbe za razvod braka, najčešće davanjem izjave jedne od stranaka u prostorijama suda u vezi sa spornom situacijom. Povod su obično bile svađe među supružnicima, a bilo je ponekad i fizičkog obračunavanja ili, čak, istjerivanja supruge iz zajedničkog stana.

Takav jedan spor je pokrenut kod NOO-a opštine Čaplje, srez Sanski, početkom 1944. godine. Nakon podnošenja prijave od strane supruge, pozvan je na saslušanje njen muž U. V. iz istog sela. Međutim, on je uporno odbijao da se odazove pozivu i pojavio se tek pošto je po njega otišao stražar koji ga je i sproveo do prostorija NOO-a. U toku saslušavanja U. V. je djelovao potpuno nezainteresiran za predmet spora i „... samo je zviždukao kao kakav kozar ...“, kako je navedeno u zapisniku sa saslušanja. Jedino što je izjavio bilo je to, da on više ne želi da živi sa svojom dosadašnjom suprugom, te da je voljan da njoj i djetetu daje na ime izdržavanja godišnje 60 kg kukuruza. Predloženo mu je da to bude bar jedna krava i obećanih 60 kg kukuruza. Međutim, nakon sata razmišljanja, U. V. je odbio da prihvati prijedlog NOO-a. Očigledno je da je u ovom slučaju Opštinski NOO bio nemoćan da na odgovarajući način riješi spor. Iz tih razloga je dostavio ovaj predmet uz opširno obrazloženje Sreskom NOO-u Sanski Most, kao višoj instanci, na rješavanje.⁷¹ Kako se dalje odvijao ovaj spor i kako je na koncu riješeno, nije poznato, jer u dokumentima nismo naišli na takve podatke.

Interesantan spor je rješavan na području sreza Bosanski Novi. Riječ je o odborniku D. P. koji je istjerao iz kuće svoju suprugu i djeu, zatim se

71 Dopis Sreskom NOO-u Sanski Most, dana 3. februara 1944. godine. – ABK, Fond SNOO Sanski Most, god. 1944., *Ibid.*, 173.

odao nemoralu i na koncu se saživio s nekom drugom ženom. Zbog takvih postupaka D. P. je kao odbornik izgubio svaki ugled kod naroda i smijenjen sa dužnosti odbornika, tj. „... stoga je izbačen iz odbora ...“, kako se ističe u jednom izvještaju povodom ovog slučaja.⁷²

Narodni sudovi pri rješavanju bračnih sporova su nastojali, kad god je to bilo moguće, da se bračni drugovi izmire (medijacija), te da sačuvaju porodičnu zajednicu, što je, svakako, bilo u interesu NOP-a, a i samih stranaka.

Međutim, kada je bilo očigledno da su njihovi odnosi toliko poremećeni, da više nije bilo šansi da se bračni drugovi izmire, u takvim situacijama nadležni NOO je donosio odluku o razvodu braka. Može se konstatovati da je među arhivskom građom sačuvano malo upravo takvih odluka i jedna od rijetkih jeste ona koju je donio NOO u selu Vrnograč, razvodeći brak između K. S. i H. M., obadvoje iz sela Vrnograč, koncem 1942. godine. Tekst odluke je veoma interesantan: „... K. S. ... na dan 13. decembra 1942. godine ... pustio je svoju ženu i svoga braka riješio H. M. ... i moli da se ovaj razvod registruje i odlukom stranke izvijeste“.⁷³ Navedeno je također da o ovoj odluci treba izvijestiti i Vjersku zajednicu (Imamat džemata). Iznenađuje činjenica da se u ovoj odluci o razvodu braka ne spominje kada je taj brak sklopljen, da li su supružnici imali djece, zatim ko je kriv za razvod braka itd. Pošto je trebalo izvjestiti i vjerske organe da u svojim knjigama evidentiraju ovaj razvod braka, vidi se da je brak o kome je riječ bio zaključen po vjerskim običajima. Isto tako, očigledno je da je razvod braka proveden po tada još važećim šerijatskim propisima. Prema tim propisima dozvoljen je bio i jednostrani otkaz braka, a to pravo koristili su uglavnom muškarci, s obzirom na položaj žene u takvima patrijarhalnim sredinama.

Tokom NOR- a povremeno je dolazilo i do pojave nenamjerne bigamije. Takve situacije su se javljale uglavnom iz razloga što je narod, kako žene, tako i muškarci, masovno odvođen u logore i na taj način im se gubio svaki trag za jedan duži vremenski period ili zauvijek. U međuvremenu, pojedinci su sklapali nove brakove, misleći da im je bračni drug stradao u nekom od logora. Međutim, ukoliko bi se poslije izvjesnog vremena pojavio prvi suprug ili supruga, dolazilo je sigurno do teških situacija. Da bi se izbjegle

72 Dopis Sreskog NOO-a za Bos. Novi – Kozara – Okružnom NOO-u za Kozaru, br. sl. 772, dana 2. septembra 1944. godine. – ABK, Fond OK NOO Kozara, god. 1944., *Ibidem*.

73 Odluka NOO sela Vrnograč o razvodu braka, R. V. 4/42, dana 13. decembra 1942. godine., *Ibid.*, 175.

takve pojave, Sreski NOO iz Sanskog Mosta je koncem 1943. godine izdao kao preventivnu mjeru jednu interesantnu naredbu u kojoj je istaknuto da je „... zabranjena ženidba svim udovcima koji ne znaju za grob svoje žene ili se sa njom nije rastao na lijep način ... tj. razvodom ...“.⁷⁴

4. ZAKLJUČAK

U sklopu cjelokupnog razvoja organa narodne vlasti na području Bosne i Hercegovine tokom NOR-a značajno mjesto je pripadalo organizaciji sudstva, njihovom razvoju i djelatnosti u ratnim uslovima. Sudstvo, koje je u toku svog ratnog razvoja prošlo kroz nekoliko faza, stvaralo se i izgrađivalo paralelno s organima narodne vlasti. Na oslobođenoj teritoriji Bosne i Hercegovine, kada je riječ o nastanku i razvitku civilnih sudova u Bosni i Hercegovini, ispočetka sudsku funkciju su obavljali NOO-i kao jedini predstavnici narodne vlasti, zatim sudska vijeća pri NOO-ima, a razvojem općih vojnopolitičkih prilika, ovu značajnu funkciju preuzeli su u međuvremenu formirani narodni sudovi.

Svu djelatost oko formiranja samostalnih narodnih sudova na području Bosne i Hercegovine usmjeravalo je i vodilo Odjeljenje za pravosuđe pri ZAVNOBiH-u. Upute za organizaciju i rad narodnih sudova, usvojene na sjednici Predsjedništva ZAVNOBiH-a oktobra 1944. godine, predstavljaju jedini pravni dokument iz oblasti pravosuđa koji je donijelo Predsjedništvo ZAVNOBiH-a tokom rata. Djelatnost ZAVNOBiH-a u formiranju organa pravosuđa na teritoriji Bosne i Hercegovine tokom NOR-a je bila izuzetno značajna, s obzirom da se naše današnje pravosuđe razvijalo na temelju onih osnovnih načela koja su utvrđena i prihvaćena još u toku NOR-a: usmenost, neposrednost, javnost postupka, načelo dvostranosti, materijalne istine, socijalne pravde, ekonomičnosti postupka te izbornosti sudija i sudovanja u vijećima.

Koncem augusta 1945. godine organizacija narodnih sudova u cijeloj Bosni i Hercegovini je bila konačno dovršena, tako da je na tom području funkcioniralo šest okružnih i šezdeset sreskih narodnih sudova. Ti sudovi su preuzeli sudsku djelatnost u cjelokupnoj materiji građanskog i krivičnog prava. Može se konstatovati da jetokom NOR-a učinjen napor da se sudstvo

74 Naredba Sreskog NOO-a Sanski Most, bez broja dana 4. oktobra 1943. godine. – ABK, Fond SNOO Sanski Most, god. 1943., *Ibid.*, 176.

odvoji od izvršnih organa vlasti te da ono postane samostalno. Logično je da se, usljed vojnopoličkih prilika, narodni sudovi nisu mogli formirati u velikom dijelu Bosne i Hercegovine, a tamo gdje su i osnovani, njihov rad je bio ograničen. Bitno je istaći da su se u ratnim okolnostima postavili temelji narodnog sudstva, koje se dalje razvijalo na osnovama nastalim kroz rat i revoluciju.

IZVORI

1. Arhiv Bosanske krajine Banja Luka
 - Fond Oblasni NOO za Bosansku krajinu
 - Fond Okružni NOO Bihać
 - Fond Okružni NOO Drvar
 - Fond Okružni NOO Kozara
 - Fond Okružni NOO Prnjavor
 - Fond Sreski NOO Bosanski Petrovac
 - Fond Sreski NOO Bosanski Novi
 - Fond Sreski NOO Drvar
 - Fond Sreski NOO Grahovo
 - Fond Sreski NOO Jajce
 - Fond Sreski NOO Prijedor
 - Fond Sreski NOO Sanski Most
2. Arhiv Muzeja revolucije u Sarajevu – Fond G-NOB
3. ZAVNOBiH, Dokumenti 1943-1944, knj. I, Institut za istoriju radničkog pokreta – IP „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1968.
4. „Službeni list DFJ“ br. 67/45 od 4. septembra 1945. godine

LITERATURA:

1. Brajković, Bogomir, *Djelatnost ZAVNOBiH-a u oblasti pravosuđa*, Institut za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu, br. 4/1968., Sarajevo, 1968.

2. Čaušević, Dženana, *Partizansko pravosuđe u BiH 1941-1945.*, Glas, Banja Luka, 1988.
3. Čaušević, Dženana, *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, Magistrat, Sarajevo, 2005.
4. Čaušević, Dženana, *Uloga ZAVNOBiH-a u stvaranju novog pravnog poretka u BiH tokom NOR-a*, u: Filipović, M. (ur.) Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo, 23. i 24. novembar 2007 (76-84), Posebna izdanja CXXIV, ODN 37. ANUBiH, Sarajevo, 2007.
5. Čulinović, Ferdo, *Prvi kongres pravnika u Narodnoj Republici Hrvatskoj*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 4, Zagreb, 1961.
6. Ćemerlić, Hamdija, *Razvoj organa pravosuđa u Bosni i Hercegovini u toku NOR*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, god. III, Sarajevo, 1955.
7. Ćemerlić, Hamdija, *Normativna djelatnost organa narodne vlasti u Bosni i Hercegovini u toku narodnooslobodilačke borbe*, u: AVNOJ i NOB u BiH (1942.-1943.), Naučni skup održan u Sarajevu 22. i 23. novembra 1973. godine, Institut za istoriju, IP Rad, Beograd, 1974.
8. Kisić-Kolanović, Nada, *Neki aspekti razvoja prava na oslobođenom teritoriju Hrvatske 1943-1945. godine*. U povodu 45. godišnjice ZAVNOH-a Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Časopis za suvremenu povijest, vol. 19, br. 3, Zagreb, 1987.
9. Klarić, Petar, Vedriš, Martin, *Građansko pravo*, XII. neizmijenjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2009.
10. Sirotković, Hodimir, *Pravosudne strukture u hrvatskim zemljama od 1918. do 1945. godine*, Vjesnik istarskog arhiva, vol. 1, br. 32, 1991.

THE ACTIVITY OF ZAVNOBiH IN THE FORMATION OF THE JUDICIARY WITH A SPECIAL REFERENCE TO JUDICIAL PRACTICE DURING THE NOR

Dženana Čaušević, Full Professor
University of Bihać, Faculty of Law

Amna Toromanović, Associate Professor
University of Bihać, Faculty of Law

ABSTRACT

The role of ZAVNOBiH in the formation of judicial bodies in the territory of Bosnia and Herzegovina was of exceptional importance, considering that as part of the state authority, its primary function was to resolve legal disputes between individuals.

In the liberated territory of Bosnia and Herzegovina, the National Liberation Councils (NOO-s) functioned as the sole representatives of authority at that time and carried out judicial functions through their judicial councils. As the National Liberation Committees (NOO) developed over time into organs of state authority, it became necessary to separate the judicial power from the NOO as an organ of administrative authority.

In light of this, the presidency of ZAVNOBiH adopted the Instructions for the Organization and Work of People's Courts in October 1944, thereby laying the foundation for the future organization of the judiciary in the territory of Bosnia and Herzegovina. These Instructions represent the only legal document in the field of justice issued by the Presidium of ZAVNOBiH during the National Liberation War.

The newly established people's courts became independent organs of state power, acting separately from the administration and, as such, took over judicial activity in the entire sphere of civil and criminal law. All activities related to the formation of independent people's courts in Bosnia and Herzegovina were directed and managed by the Department of Justice at ZAVNOBiH.

The paper will shed light on the judicial practice of people's courts in resolving both criminal law and civil law disputes.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBiH, judiciary, court practice, NOR (National Liberation War)*